

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

КАНЮКА НАТАЛЯ ВАЛЕРІЇВНА

УДК 342.9:351.87

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЕЛЕКТРОННОГО СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ**

Спеціальність 12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Тернопіль – 2023

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Відкритому міжнародному університеті розвитку людини «Україна»

Науковий керівник: доктор юридичних наук, доцент
Чудик Наталія Олегівна,
Західноукраїнський національний університет,
професор кафедри теорії права та
конституціоналізму

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Теремецький Владислав Іванович,
Науково-дослідний інститут приватного права і
підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
НАПрН України,
провідний науковий співробітник відділу
міжнародного приватного права та правових
проблем євроінтеграції

доктор юридичних наук, професор
Обрусна Світлана Юріївна,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького,
професор кафедри державно-правових дисциплін

Захист відбудеться 03 листопада 2023 року о 13 годині 00 хвилин на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.082.04 у Західноукраїнському національному університеті за адресою: 46009, м. Тернопіль, вул. Львівська, 11а, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Західноукраїнського національного університету за адресою: 46009, м. Тернопіль, вул. Бережанська, 4.

Автореферат розісланий 03 жовтня 2023 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

В. М. Слома

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Інформатизація усіх сфер суспільного життя є визначальним трендом сучасності, що знайшов відображення і в судовій системі. Глобальна цифровізація документів і документообігу загалом визначила необхідність поступового переходу до системи електронного судочинства. З цією метою Наказом Державної судової адміністрації України від 07 листопада 2019 № 1096 була затверджена «Концепція побудови єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи», одним із завдань якої є обмін документами та інформацією в електронній формі не тільки між судами, але і між усіма учасниками судового процесу. Це визначило новий підхід для України до організації та адміністрування системи судочинства. У продовження формування законодавчої бази рішенням Вищої ради правосуддя від 17 серпня 2021 року № 1845/0/15-21 було затверджено Положення «Про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи» (далі – ЄСІТС). В даному документі визначено основні функції ЄСІТС та особливості функціонування підсистем «електронний кабінет», «електронний суд» та «відеоконференцзв'язок». Дані положення знайшли своє відображення в Указі Президента України № 231/2021 від 11 червня 2021 року «Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки», в якій серед проблем, що ускладнюють розвиток судочинства, визначено перешкоди в доступі до правосуддя та недостатній рівень упровадження цифрових технологій у функціонуванні судової системи. Тому серед стратегічних завдань Президентом України визначено розвиток системи електронного судочинства з урахуванням світових стандартів у сфері інформаційних технологій та її інтеграція з національною інфраструктурою електронного урядування. Особливої актуальності набуває електронне судочинство в умовах воєнного стану, коли не всі громадяни України мають можливість фізичної участі у судовому процесі.

На практиці реалізація зазначених стратегічних напрямків і орієнтирів зіштовхнулась із неготовністю суспільства та судової системи до повноцінного використання усіх модулів ЄСІТС, що стало предметом ряду наукових досліджень.

Зважаючи на те, що електронне судочинство в Україні є досить новітнім явищем, ґрунтовних досліджень у цьому напрямку небагато. З дисертаційних досліджень, розміщених в Національному депозитарії академічних текстів, варто відзначити: «Організаційно-правові основи впровадження електронного судочинства в Україні» (Л. Сердюк) та «Дигіталізація судової влади: теоретико-

правовий аспект» (А. Заїкін). Грунтовним є монографічне дослідження «Електронне судочинство: міжнародний досвід» (Н. Голубев).

Для формування теоретичної бази дослідження в роботі використовувались праці таких дослідників, як: О. Бринцев, О. Берназюк, В. Ключевський, Н. Чудик, І. Русанова, З. Гадецька, А. Штабрат, А. Бежевець, В. Зур'ян, В. Рудюк, М. Смокович, К. Пятигора, В. Політанський, В. Теремецький, В. Круковес, І. Атаманчук, Т. Дракохруст, С. Гречанюк, В. Мильцева, О. Дубенко, О. Карпенко, М. Матліна, В. Решота, Н. Логінова, С. Обрусна, А. Коршун, Ю. Ковтанюк, О. Вдовіна, А. Бернюков, В. Бігун, Ю. Лобода, Б. Малишев, С. Погребняк, С. Рабінович, В. Смородинський, О. Стомба та інші.

Аналітичною базою дослідження стали офіційні дані судової статистики України.

Вивчення вузької спеціалізації окремих напрямків досліджень даних вчених дозволило детально дослідити аспекти електронного судочинства та сформулювати теоретичний базис для комплексного розгляду об'єкту дослідження та обґрунтування власних пропозицій щодо забезпечення адекватних методів та інструментів адміністрування та функціонування системи електронного судочинства в Україні.

Необхідність усебічного розгляду перспектив електронного судочинства в Україні передбачає вивчення закордонного досвіду. Для цього було досліджено законодавчу базу та практику впровадження цифрових технологій в систему судочинства США, Канади, Республіки Польща, Італії, Австралії та КНР.

Законодавча база, що динамічно розвивається, і активні наукові розвідки визначили ряд переваг електронного судочинства, серед яких: швидкість та ефективність, зручність і доступність, економія ресурсів тощо. Разом з тим, досягнення цих переваг передбачає повноцінну реалізацію усіх складових електронного судочинства в Україні, чого на сьогодні не досягнуто у зв'язку з рядом проблем. Саме тому проблематика повноцінної реалізації електронного судочинства в Україні потребує подальших наукових розвідок, яким і присвячене дане дисертаційне дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано у відповідності до «Концепції програми інформатизації місцевих та апеляційних судів і проекту побудови Єдиної інформаційно-телекомунікаційної системи на 2022–2024 роки», затвердженої Наказом Державної судової адміністрації України від 14 червня 2022 року № 178.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає у дослідженні особливостей, загроз, проблем та адміністративно-правових методів реалізації системи електронного судочинства в Україні і обґрунтування теоретичних пропозицій та комплексних практичних рекомендацій щодо забезпечення її розвитку та повноцінного функціонування.

Для досягнення поставленої мети необхідно послідовно вирішити такі *завдання*:

- дослідити теоретичні основи електронного судочинства;
- розкрити історичний шлях розвитку правового механізму електронного діловодства як одного з базових елементів електронного судочинства в Україні;
- охарактеризувати нормативні основи впровадження та реалізації системи електронного судочинства в Україні;
- провести аналіз стану матеріального забезпечення функціонування системи електронного правосуддя та ефективності його використання;
- дослідити особливості функціонування окремих модулів Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи;
- вивчити закордонний досвід впровадження електронного судочинства;
- дослідити основні аспекти цифрової трансформації судочинства в Україні;
- проаналізувати основні аспекти розвитку електронного судочинства в Україні в умовах воєнного стану;
- окреслити перспективи та загрози використання штучного інтелекту в системі електронного судочинства.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають під час здійснення електронного судочинства в Україні

Предмет дослідження становить адміністративно-правове забезпечення електронного судочинства в Україні

Методи дослідження. Структура дисертаційного дослідження побудована відповідно до теоретичних, аналітичних та оптимізаційних завдань і відображає використання окремих методів наукового дослідження та наукових матеріалів.

Для дослідження теоретичних основ електронного судочинства та електронного документообігу використано метод теоретичного пізнання та метод сходження від абстрактного до конкретного (підрозділи 1.1 і 1.2). Метод системного аналізу мав місце при систематизації нормативних основ впровадження та реалізації системи електронного судочинства в Україні (підрозділ 2.1). Статистичний метод було використано при роботі з матеріалами судової статистики щодо відображення динаміки використання технічних

засобів та відеоконференцій в судовому процесі (підрозділ 2.2). Основа застосування емпіричного методу полягала в дослідженні практики використання окремих підсистем електронного судочинства в Україні та закордоном (підрозділи 2.2 і 2.3). Для забезпечення цілісності розгляду правового механізму документообігу (підрозділ 1.2) та сукупності нормативних основ електронного судочинства (підрозділ 2.1) застосовано системний підхід. Порівняльний метод використано при співставленні особливостей впровадження системи електронного правосуддя в різних країнах світу (підрозділ 2.3). З використанням графічного методу було продемонстровано забезпеченість суду інформаційно-комп'ютерними технологіями (підрозділ 2.2). Проблемно-пошуковий та гіпотетико-дедуктивний методи застосовано при дослідженні цифрової трансформації судочинства (підрозділ 3.1), перспектив та загроз використання штучного інтелекту в судочинстві (підрозділ 3.3), а також особливостей здійснення електронного судочинства в умовах воєнного стану (підрозділ 3.2). При формуванні висновків дисертаційного дослідження використано метод наукового узагальнення.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що дисертація є одним із перших в українській юридичній науці комплексних досліджень адміністративного забезпечення електронного судочинства в Україні, що враховує досвід помилок його впровадження. У результаті проведеного дисертаційного дослідження сформульовано нові або такі, що містять елементи наукової новизни положення, які виносяться на захист:

вперше:

– здійснено комплексний аналіз законодавства у сфері впровадження і реалізації системи електронного судочинства в Україні, у тому числі його відповідності нормам Європейської комісії з питань ефективності правосуддя Ради Європи та Керівним принципам кіберправосуддя;

– обґрунтовано підхід щодо збільшення залучення громадськості до електронного правосуддя шляхом використання Центру надання адміністративних послуг (далі – ЦНАП), як тимчасової проміжної ланки, що підвищить обізнаність громадян щодо використання цифрових судових сервісів та створить атмосферу позитивного сприйняття даного нововведення в суспільстві;

– проведено аналіз динаміки розгляду справ із використанням технічних засобів та у режимі відео конференцій за період 2019–2021 рр., та забезпеченості суду засобами інформаційно-комунікаційних технологій;

удосконалено:

– позицію щодо різноформатності організації електронного діловодства та документообігу в судових органах, що у підсумку не порушує зв'язку усіх її процесів із реалізацією ідеї електронного правосуддя. Здійснення судочинства із застосуванням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у процесі ведення діловодства відкриває доступ особи до електронного правосуддя. Доведено, що від якості здійснення електронного судочинства, яке повинно бути забезпечене сучасним високим рівнем організації діловодства та документообігу, залежить досягнення мети здійснення електронного правосуддя;

– дослідження дискусійних аспектів «Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи», які стосуються, зокрема, необхідності дублювання копій документів у паперовому вигляді у разі небажання іншої сторони судового процесу використовувати елементи електронного суду;

– наукові підходи щодо аналізу рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи щодо: інформаційних технологій в правосудді; е-демократії; використання громадянами судових та інших юридичних послуг;

– окремі практики щодо впровадження інформаційних технологій у систему судочинства та обґрунтовано, що, незважаючи на використання значних ресурсів, громіздкість та дороговартісність означеного процесу, мета, яка лежить в його основі, зокрема, підвищення ефективності, доступності та швидкості здійснення судочинства, а, отже, і належний захист прав, свобод та законних інтересів, вказує на безперечні переваги електронного судочинства;

– дослідження правових передумов та можливостей використання штучного інтелекту в системі електронного судочинства на рівні ЄС (зокрема, підтримка альтернативних заходів урегулювання суперечок у цивільних та адміністративних справах), а також ризиків, пов'язаних з адекватністю бази вихідних матеріалів для навчання системи та ефектом «чорної скриньки»;

набуло подальшого розвитку:

– визначення понять «правосуддя» та «судочинство». Доведено необхідність відмежування цих термінів як понять, відмінних за своїм правовим змістом. Змістовне наповнення терміну «правосуддя» лежить в площині прагнення в процесі вирішення справи до забезпечення справедливого судового захисту. Водночас, «судочинство» більше пов'язано з самими процесами і процедурами здійснення правосуддя, що досягається, відповідно до чинного законодавства, завдяки існуванню різних видів судочинства;

– дослідження досвіду окремих аспектів реалізації електронного судочинства в США, Канаді, Республіки Польща, Італії, Австралії та КНР;

– дослідження переваг впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (швидкість і ефективність; зручність і доступність; економія ресурсів) та перешкод у їх досягненні (неготовність суспільства та судової системи; недостатність технічних можливостей; низька освіченість громадян в питаннях використання можливостей електронного правосуддя);

– наукові підходи до процесу здійснення правосуддя під час дії правового режиму воєнного стану, на основі яких встановлено, що нормотворча діяльність у сфері судочинства значною мірою спрямована на впровадження інформаційно-комунікативних технологій, в тому числі шляхом забезпечення належного функціонування організаційно-технічної системи ЄСІТС; створення умов для максимального переходу учасників судового процесу до електронного судочинства.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що висновки та рекомендації, які містяться в роботі, можуть бути використані:

у науково-дослідній діяльності – для подальших наукових досліджень у сфері розвитку адміністративно-правового забезпечення електронного судочинства України;

у правотворчій діяльності – при формуванні концептуальних напрямів реформування механізмів використання цифрових технологій в судочинстві, а також удосконаленні законодавства із зазначених питань;

у правозастосовній діяльності – для вдосконалення судової практики, а також механізмів організації та адміністрування системи електронного судочинства;

в освітньому процесі – для підвищення якісного рівня правових знань студентів-юристів та правової і цифрової освіти громадян України. Матеріали дисертації можуть бути використані для викладання дисциплін «Інформаційні технології в праві», «Правові інституції України», «Адміністративно-деліктне право», підготовки монографій, підручників, лекцій, навчальних посібників, методичних матеріалів із зазначених курсів.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним науковим дослідженням, містить власні авторські висновки і практичні рекомендації.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дисертаційного дослідження було оприлюднено на наукових, науково-практичних конференціях, зокрема: II Міжнародній науковій конференції «Тенденції реформування правової системи України і країн світу» (м. Тернопіль, 30 жовтня 2020 р.); Всеукраїнській науково-практичній

конференції «Пріоритети зміцнення безпеки держави та підвищення ефективності правоохоронної діяльності: національні та міжнародні контексти» (Тернопіль, 6 травня 2022 р.); VI Міжнародній науково-практичній конференції «Російсько-українська війна: право, безпека, світ» (м. Тернопіль, 29–30 квітня 2022 р.); I Міжнародній науково-практичній конференції «Modern problems of science, education and society» (м. Київ, 26–28 березня 2023 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Публічна служба і адміністративне судочинство: проблеми та перспективи» (м. Ірпінь, 12 травня 2023 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження викладені у десяти наукових працях, у тому числі: чотирьох статтях у вітчизняних фахових виданнях, одній статті у науковому періодичному виданні закордоном; п'яти тезах у матеріалах наукових конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що охоплюють вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (276 найменувань). Загальний обсяг роботи становить 224 сторінки, з яких обсяг основного тексту – 176 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми, її зв'язок з науковими програмами, темами, планами, визначено мету, завдання, предмет та об'єкт дослідження, охарактеризовано методи наукового пізнання, використані в дослідженні, сформульовано положення, що становлять наукову новизну, розкрито практичне значення одержаних результатів, акцентовано на особистому внеску здобувача, апробації матеріалів дослідження та публікаціях за темою дисертації, анонсовано структуру дисертації, зазначено її загальний обсяг.

Розділ 1 «Становлення електронного судочинства в Україні» складається з двох підрозділів.

Підрозділ 1.1. «Теоретичні основи електронного судочинства». Досліджуючи теоретико-правові аспекти електронного судочинства, визначено, що його становленню в нашій державі сприяв стрімкий розвиток інформаційного суспільства, який відкрив якісно нові можливості для здійснення правосуддя. Охарактеризовано теоретичне осмислення положень нормативно-правових актів у сферах інформаційного забезпечення та здійснення судочинства, які слугують правовою основою досліджуваних суспільних відносин.

Обґрунтовується доцільність розмежування понять «електронне правосуддя» та «електронне судочинство», які, хоч і належать до способів вирішення спорів із використанням інформаційних технологій, разом з тим, мають відмінні критерії, які лежать в основі результатів означених способів.

Досліджено правосуддя як форму реалізації судової влади, що пов'язане із її основними функціями. На основі ряду наукових позицій та чинного законодавства доводиться, що правосуддя є не функцією суду, а діяльністю судових органів, спрямованою на досягнення конкретної мети через функції, які суд зобов'язаний виконувати особисто, під заборонаю їх делегування, «привласнення» іншими органами або посадовими особами.

Окремо розглядаються позитивні та негативні фактори впровадження інформаційних технологій у сферу здійснення судочинства.

Підрозділ 1.2. «Формування правового механізму електронного діловодства як одного з базових елементів електронного судочинства в Україні». З метою дослідження формування правового механізму електронного діловодства як одного з базових елементів електронного судочинства в Україні, насамперед, запропоновано розкрити поняття «документу», оскільки організація та здійснення діяльності судовими органами беззаперечно пов'язана з їх значним обсягом.

На основі дефініцій досліджуваного поняття, які зафіксовані у різних нормативно-правових актах, в тому числі й тих, що вже втратили чинність, простежено зміни, які відбулися у формі документа з ХХ ст. Доводиться, що паперову форму, яку документ мав протягом тривалого часу, він почав «втрачати» під впливом застосування інформаційних технологій, що призвело до виникнення ще однієї форми документа – електронної.

Акцентовано, що система діловодства на теренах України постійно піддавалася змінам, поступово удосконалюючись. Кожен етап її розвитку мав свої характерні ознаки та правову основу її функціонування. Суттєві заміна та оновлення правового регулювання правовідносин щодо здійснення діловодства в судах із врахуванням міжнародних стандартів відбулися у 90-х роках ХХ ст. у вже незалежній Україні. В основу нових, заснованих на інформаційних технологіях, інструментів, які доповнювали традиційний процес ведення діловодства, було покладено створення найсприятливіших умов для реалізації кожною людиною права на справедливий захист її прав у суді.

Розділ 2 «Адміністративно-правові основи впровадження електронного судочинства» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1. «Нормативні основи впровадження та реалізації системи електронного судочинства в Україні» було проведено комплексне

дослідження правової бази електронного судочинства та визначено його відповідність стратегічним документам ЄС у цій сфері.

Досліджено відповідність положень українського законодавства у сфері електронного судочинства базовим положенням міжнародних норм. Керівними принципами кіберправосуддя, імплементованими Україною, є: неупередженість, незалежність, юридична визначеність, доступність, забезпечення гарантій та процесуальних прав громадян та їх об'єднань. Необхідність реалізації даних принципів покладено в основу Плану дій СЕРЕУ на 2022–2025 роки: цифровізація для кращого правосуддя. Норми даних документів стали основою для розробки відповідних національних документів, зокрема: Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки; Положення Про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему; Положення Про автоматизовану систему документообігу суду, а також внесено зміни до ряду законодавчих актів.

У результаті аналізу Положення Про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи та практики застосування його норм визначено переваги (зручність і доступність, швидкість і ефективність, економія ресурсів) та окреслено необхідність розроблення заходів щодо подолання окремих проблемних аспектів, що стосуються: неготовності суспільства та судової системи; недостатності технічних можливостей; низької освіченості громадян в питаннях використання можливостей електронного правосуддя.

У підрозділі 2.2. «Реалізація електронного судочинства в Україні в сучасних умовах» для проведення аналітичних досліджень було використано матеріали судової статистики, що дозволило сформулювати уявлення про реальний стан застосування цифрових технологій в судочинстві.

Аналізуючи розгляд справ із використанням технічних засобів та у режимі відео конференцій дійшли висновку щодо динамічних тенденцій цифровізації судочинства в період 2019–2021 рр. Проведення засідань у режимі відеоконференції характеризується сталою тенденцією до зростання у всіх судах, окрім окружних адміністративних господарських у 2020 році. Іншою є ситуація з використанням технічних засобів. По усіх видах судів в 2021 році у порівнянні з 2019 роком спостерігається зменшення кількості справ із фіксуванням судового процесу технічними засобами. Причому в окружних адміністративних судах зменшення склало майже 43%.

Провівши аналіз практики запровадження електронного судочинства, відзначимо значні його переваги для судової системи та громадян. Однак, разом з цим, залишаються проблемними ряд питань, серед яких: ризик втрати

важливої інформації в результаті зовнішнього втручання в систему; необхідність підвищення рівня комп'ютерної грамотності до рівня кваліфікованого користувача у суддів та працівників суду; подальше удосконалення програмного забезпечення; регулярне оновлення технічного забезпечення судів і перехід на систему електронного судочинства повноцінно, а не фрагментарно (використання виключно відеоконференцій чи технічних засобів фіксації судового процесу).

Перспективи зростання використання електронної форми судочинства вбачаються у створенні тимчасової проміжної ланки (із залученням ЦНАП), що підвищить обізнаність громадян щодо використання цифрових судових сервісів та створить атмосферу позитивного сприйняття в суспільстві.

У підрозділі 2.3. «Закордонний досвід електронного судочинства» досліджено особливості впровадження окремих аспектів електронного судочинства США, країн Європи та сходу.

У США у 2002 році було прийнято закон про електронний уряд «E-government act», який встановлював норми, що регулюють використання комп'ютерних технологій в суді. Наприкінці 2001 року Administrative Office of the U.S. Courts у федеральних судах США запровадив систему «Управління справами / Електронний Архів справ» (Case Management / Electronic Case Files (CM/ECF)) для масового впровадження електронного подання документів у всіх федеральних судах США. При цьому подача справи стала безкоштовною. Серед новітніх технологій, що знайшли поширення в судах Сполучених Штатів та набули популярності закордоном, став проект SRS Anonymity System. Під час судового засідання особа під захистом перебуває у спеціальному приміщенні – «секретній кімнаті» в будівлі суду або за його межами. До «секретної кімнати» транслюються відеозображення і звук із зали судового засідання, а до зали транслюється змінений голос особи, що перебуває під захистом і, при необхідності, її відеозображення на персональний монітор судді. Це дає судді можливість ідентифікувати особу, що перебуває під захистом.

В країнах Ради Європи питання діджиталізації судів найбільш повно визначено у Рекомендаціях Комітету Міністрів державам-членам «Щодо надання громадянам судових та інших юридичних послуг з використанням новітніх технологій», «Щодо побудови та перебудови судових систем та правової інформації», «Щодо функціональної сумісності інформаційних систем у сфері юстиції». В країнах Європи система впровадження електронного судочинства знаходиться на різних стадіях: в Польщі створено єдиний електронний суд в м. Люблін; в Італії функціонування Порталу телематичних

послуг Міністерства юстиції, який надає додаткову можливість для сторін у процесі, суддів, працівників апарату суду вирішити ряд технічних проблем, використовуючи інформаційні технології. Більш глобально цифрові технології впроваджені в судочинство Китаю, де в 2017 році почав свою роботу перший у світі інтернет-суд в Гуанчжоу. Станом на 2023 рік на території КНР діє три інтернет-суди.

Розділ 3 «Особливості адміністративно-правового забезпечення електронного судочинства в Україні» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1. *«Цифрова трансформація судочинства в Україні»* наголошується на тому, що попри кардинальні зміни, які відбуваються у сфері здійснення правосуддя, активним розвитком електронного судочинства, основні принципи, на яких воно побудовано, залишаються сталими. Звертається увага на принцип верховенства права, який є фундаментальною основою забезпечення прав і свобод людини. Зміст зазначеного принципу розкривається через ряд важливих для реалізації особою права на судовий захист гарантій, зокрема гарантію на справедливий судовий розгляд.

У зв'язку з тим, що нині електронне судочинство в нашій державі перебуває на стадії становлення, у судовій системі знаходять своє застосування як традиційне судочинство, так і електронне. Тому важливим є розкриття особливостей гармонізації досліджуваних процесів.

Увагу приділено окресленню ключових принципів, які одночасно застосовуються в традиційному та електронному судочинстві, а саме: незалежності суду, забезпечення права на захист, справедливого судового процесу, прозорості та публічності, доступності до правосуддя, взаємоповаги усіх учасників судового процесу. Окремо виділено принципи електронного судочинства: принцип електронного подання документів, принцип електронного обігу даних, принцип електронного засвідчення документів, принцип безпеки та конфіденційності. Пропоновані принципи є основою розвитку електронного судочинства та сприяють його ефективному функціонуванню.

Гармонізація традиційного судочинства з електронним є складним процесом, який потребує відповідної правової бази, а також багато зусиль та координації усіх заінтересованих осіб. Про її перевагу свідчить можливість покращення доступності, швидкості, а також ефективності судових процесів. Водночас, свої переваги має й традиційне судочинство.

У підрозділі 3.2. *«Розвиток електронного судочинства в Україні в умовах воєнного стану»* здійснено аналіз основних кроків у напрямку розвитку електронного судочинства з моменту оголошення в Україні режиму воєнного

стану. Встановлено, що серед ключових питань, які потребували вирішення з моменту початку повномасштабної агресії Російської Федерації, стало створення необхідних умов для доступу кожної особи до правосуддя, оскільки доступність до правосуддя є індикатором відсутності перешкод до реалізації права на справедливий судовий захист. Окреслено загальні ознаки доступності до правосуддя. Доводиться, що у демократичному суспільстві обов'язок забезпечення принципу доступності до правосуддя залежить не лише від представників органів влади, але й від кожного члена громадянського суспільства, який зобов'язаний здійснювати контроль за діями суб'єктів владних повноважень.

Здійснено аналіз стану використання системи електронного судочинства, що дозволило виділити причини виникнення перешкод до її розвитку у період війни в Україні. Зазначені причини пропонувано розмежувати як об'єктивні – здебільшого викликані військовою агресією російської федерації, та суб'єктивні – залежать від усіх причетних до забезпечення електронного судочинства суб'єктів.

У підрозділі 3.3. «Проблеми застосування штучного інтелекту в системі електронного судочинства» доведено, що застосування штучного інтелекту є невід'ємною складовою майбутнього електронного судочинства, однак його впровадження передбачає вирішення ряду проблем.

Одним з перших проявів застосування штучного інтелекту в судовій системі України є розробка підсистеми «Касандра», яка планується використовуватись в межах роботи бази даних інформації про засуджених та ув'язнених, задля обліку рецидивів злочинів, узагальнення статистичних даних щодо кількості людей, які повторно потрапляють в систему відбування покарань. Основне завдання цієї системи – оцінка ймовірності повторного вчинення злочину. «Касандра» здійснює оцінювання ймовірності повторного вчинення злочину колишнім ув'язненим, а остаточне рішення приймає суд/пенітенціарна установа з урахуванням попереднього аналізу. Прогноз повторного правопорушення ґрунтується на використанні «машинного навчання» та алгоритмів автоматизованих висновків (прогнозів), які базуються на результатах обробки великих структурованих масивів даних про історію правопорушень особи. На сьогодні система знаходиться на етапі експериментального впровадження.

Згідно Етичної хартії використання штучного інтелекту у судовій системі та її середовищі визначено випадки, коли використання штучного інтелекту вважається найбільш доречним: робота з судовими рішеннями та

інструментами візуалізації даних; доступ до нормативної бази; створення нових інструментів управління та прогнозування.

Визначено, що впровадження штучного інтелекту в судову систему передбачає розробку «якісної навчальної бази», з якої буде виключено корупційні ознаки, а також опису алгоритмів прийняття рішень штучним інтелектом для уникнення ефекту «чорної скриньки».

ВИСНОВКИ

У висновках сформульовано найбільш значущі результати і положення дисертаційного дослідження, проведено теоретичні узагальнення і обґрунтовано напрямки вирішення наукових завдань, які полягають у з'ясуванні особливостей адміністративно-правового забезпечення електронного судочинства в Україні із застосуванням сучасних методів наукового пізнання, що дозволило зробити ряд висновків та пропозицій.

Окреслено «електронне судочинство» як процесуальну діяльність у сфері здійснення правосуддя із застосуванням засобів інформаційно-комунікаційних технологій. Доведено, що нині ціллю електронного судочинства є не зміна суті правосуддя, а збільшення завдяки можливостям засобів ІКТ ефективності роботи органів судової влади та покращення комунікації між учасниками судового процесу.

З'ясовано, що документ, тривалий час асоціюючись лише з паперовою формою, з ХХ ст. почав втрачати її і впродовж відносно короткого терміну отримав іншу форму для збереження у ньому інформації – електронну. Зміни, які відбулися у формі документа, зберегли його стабільну речову форму, яка є його характерною ознакою, та не вплинули на загальне уявлення про діловодство та документообіг.

Акцентовано, що система діловодства на теренах України піддавалася змінам, постійно удосконалюючись. Кожен етап її розвитку мав свої характерні ознаки та правову основу її функціонування. Суттєві зміни та оновлення правового регулювання правовідносин щодо здійснення діловодства в судах із врахуванням міжнародних стандартів захисту прав людини відбулися у 90-х роках ХХ ст. у вже незалежній Україні. В основу нових, заснованих на інформаційних технологіях, інструментів, які доповнювали традиційний процес ведення діловодства, було покладено створення найсприятливіших умов для реалізації кожною людиною права на справедливий захист її прав і свобод у суді.

Дослідивши основні норми «Керівних принципів кіберправосуддя», прийнятих Європейською комісією з питань ефективності правосуддя, визначено ключові можливості застосування ІТ в судочинстві, а саме: електронне заповнення позовних документів; онлайн консультації щодо судової інформації і документів процесуального значення; проведення засідань в режимі відеоконференцій; електронні запити та надання електронних копій документів; використання електронної адреси для отримання інформації з канцелярії суду. Таким чином встановлено, що можливості ЄСІТС є ширшими, ніж передбачено в керівних принципах, оскільки вони дозволяють здійснювати електронне судочинство комплексно, а не фрагментарно.

Провівши аналіз положень ЄСІТС, визначено основні переваги, які потенційно буде досягнуто в результаті її подальшого повноцінного впровадження, а саме: швидкість і ефективність; зручність і доступність; економія ресурсів. Разом з тим, дослідивши сучасні тенденції щодо реалізації електронного судочинства, визначено ряд наступних проблем.

1. Неготовність судової системи. Типовим результатом впровадження нововведень є опір змінам та небажання використовувати нову форму судочинства. Якщо використання функцій відеоконференцзв'язку та технічних засобів, то повноцінна система електронної комунікації між учасниками судового процесу фактично не застосовується.

2. Неготовність суспільства та низька освіченість громадян в питаннях використання можливостей електронного правосуддя. В цифровому просторі фактично відсутні ознаки інформаційної компанії щодо популяризації системи електронного правосуддя, зокрема в середовищі юристів. Також проблемою є страх громадян щодо використання нових технічних інструментів. Подолання цього може бути досягнуте шляхом залучення ЦНАП як тимчасової проміжної ланки, що сприятиме підвищенню обізнаності учасників судового процесу щодо використання цифрових судових сервісів та створить атмосферу позитивного сприйняття даного нововведення в суспільстві.

3. Недостатність технічних можливостей. Провівши аналіз судової статистики за період 2019–2021 рр., встановлено, що кількість проведених судових слухань у режимі відео конференцій зросла (в місцевих судах на 29%, апеляційних судах – 80%, окружних адміністративних судах – 2%), однак кількість слухань із використанням технічних засобів суттєво зменшилась (в місцевих судах на 15%, апеляційних судах – 22%, окружних адміністративних судах – 43%), що свідчить про необхідність оновлення технічної бази та проведення додаткових навчань щодо її використання.

Доведено, що оптимізація реалізації електронного правосуддя визначає необхідність уточнення окремих норм Положення Про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, зокрема в частині необхідності дублювання копій документів у паперовому вигляді, у разі небажання іншої сторони судового процесу використовувати елементи електронного суду.

Дослідивши Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам «Щодо надання громадянам судових та інших юридичних послуг з використанням новітніх технологій», було узагальнено основні принципи реалізації електронного судочинства: доступність, своєчасність, точність, автентичність, відповідальність за достовірність, конфіденційність, зрозумілість. В роботі проведено аналіз впровадження електронного судочинства в США, Канаді, Республіки Польща, Італії, Австралії та КНР в контексті поступу від надання окремих цифрових послуг до початку застосування елементів штучного інтелекту в судочинстві.

Встановлено, що основні принципи здійснення судочинства не втрачають своєї актуальності й при здійсненні судочинства із застосуванням засобів інформаційних технологій. Водночас, виділено ряд принципів, на яких здійснюється електронне судочинство:

- принцип електронного подання документів;
- принцип електронного обміну даних;
- принцип електронного засвідчення документів;
- принцип безпеки та конфіденційності.

Обґрунтована необхідність протягом перехідного періоду впровадження електронного судочинства органам влади забезпечити технологічну доступність до нього групам населення, у яких відсутня можливість реалізації права на судовий захист із застосуванням засобів інформаційних технологій, шляхом створення відповідних відділів на рівні громад.

Аналіз стану використання системи електронного судочинства дозволив виділити такі причини виникнення перешкод до її розвитку у період війни в Україні:

– об'єктивні – здебільшого викликані військовою агресією Російської Федерації. Зокрема: масовані обстріли об'єктів критичної інфраструктури, внаслідок чого знеструмлюються необхідні технічні засоби; повітряні тривоги, під час яких для збереження життя та здоров'я усіх причетних до електронного судочинства осіб має бути забезпечено знаходження їх в укритті або залишення ними відповідних установ; перебування частини території України під окупацією та ін.;

– суб’єктивні – залежать від усіх причетних до забезпечення електронного судочинства суб’єктів. До цієї групи причин виникнення перешкод зараховуються: недостатній рівень кадрового і технічного забезпечення, недосконалість державної політики у сфері здійснення електронного судочинства, низька активність учасників судового процесу щодо використання інструментів електронного судочинства та ін.

Встановлено, що використання штучного інтелекту на основі технології машинного навчання може забезпечити значний приріст ефективності та швидкості українській судовій системі, проте вони також можуть генерувати небажані результати. У зв’язку з цим існує потреба у більшій прозорості та загальнодоступності інформації щодо використання штучного інтелекту, принципи його роботи, переваги та можливі проблеми. Дані, на яких базується робота інструментів штучного інтелекту, повинні бути чіткими, правдивими, логічними, зрозумілими. Особливої уваги потребує формування та адміністрування наповнення інформаційної бази, на якій буде навчатися штучний інтелект, в аспекті недопущення потрапляння до неї матеріалів, що мають ознаки реалізації корупційних ризиків.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Канюка Н. В. Окремі аспекти поняття «електронне правосуддя». *Наше право*. 2018. № 3. С. 236–243.
2. Канюка Н. В. Правовий розвиток системи електронного діловодства в судових установах. *Європейські перспективи*. 2019. № 1. С. 251–259.
3. Канюка Н. В. Гармонізація процесів традиційного судочинства з електронними. *Право UA*. 2022. № 2. С. 211–217.
4. Канюка Н. Закордонний досвід електронного судочинства. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. № 1. С. 194–202.
5. Kaniuka N. Trends and problems of e-justice enforcement in Ukraine. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2023. № 1. P. 95–101.

Опубліковані праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Канюка Н. Міжнародні документи врегулювання запровадження електронного правосуддя. *Тенденції реформування правової системи України і країн світу*. II Міжнародна наукова конференція (м. Тернопіль, 30 жовтня 2020 р.). Тернопіль, 2020. С. 259–262.

7. Канюка Н. В. Трансформація принципів здійснення правосуддя під впливом впровадження інформаційних технологій у систему судочинства. *Пріоритети зміцнення безпеки держави та підвищення ефективності правоохоронної діяльності: національні та міжнародні контексти* : Всеукраїнська науково-практична конференція (м. Тернопіль, 7 травня 2022 р.). Тернопіль, 2022. С. 162–167.

8. Канюка Н. В. Аналіз перешкод доступу до електронного судочинства під час дії в Україні режиму воєнного стану. *Російсько-українська війна: право, безпека, світ*: VI Міжнародна науково-практична конференція (м. Тернопіль, 29–30 квітня 2022 р.). Тернопіль, 2022. С. 366–370.

9. Канюка Н. В. Особливості використання електронних доказів в судочинстві. *Modern problems of science, education and society*. Proceedings of I International Scientific and Practical Conference (Kyiv, Ukraine 26–28 March 2023). С. 930–933.

10. Канюка Н. Електронне судочинство: досвід Італії. *Публічна служба і адміністративне судочинство: проблеми та перспективи*. Всеукраїнська науково-практична конференція (м. Ірпінь, 12 травня 2023 року). Ірпінь, 2023. С. 56–60.

АНОТАЦІЯ

Канюка Н. В. Адміністративно-правове забезпечення електронного судочинства в Україні. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, 2023.

Дисертація є одним з перших в українській юридичній науці комплексних досліджень з питань адміністративно-правового забезпечення електронного судочинства.

У дисертації досліджено теоретико-прикладні аспекти адміністративно-правового забезпечення електронного судочинства в Україні із застосуванням сучасних методів наукового пізнання, що дозволило зробити певні висновки та пропозиції.

Досліджено розвиток судового документообігу до перетворення його до цифрового вигляду та розглянуто норми правового механізму електронного документообігу як одного з базових елементів електронного судочинства в Україні.

Проаналізовано нормативні основи впровадження електронного судочинства в Україні. Проведено аналіз реалізації електронного судочинства з використанням даних судової статистики.

Обґрунтовано перспективи та окреслено загрози застосування штучного інтелекту в електронному судочинстві. Визначено особливості здійснення електронного судочинства в умовах воєнного стану.

На основі проведених наукових досліджень обґрунтовано висновки та пропозиції щодо вдосконалення теоретичних та практичних аспектів адміністративно-правового забезпечення електронного судочинства в Україні.

Ключові слова: електронне судочинство, електронний документообіг в суді, Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система, штучний інтелект в суді.

ABSTRACT

Kaniuka N. V. Administrative and legal provision of e-justice in Ukraine. – *Qualification research work on manuscript rights.*

Dissertation for obtaining the scientific degree of candidate of legal sciences in specialty 12.00.07 – Administrative Law and Process; Finance Law; Information Law. – West Ukrainian National University, Ternopil, 2023.

The dissertation is one of the first complex general research regarding the administrative and legal support of e-justice in Ukrainian legal science.

The dissertation is devoted to the theoretical and applied aspects of administrative and legal support of e-justice in Ukraine using modern methods of scientific knowledge. This made it possible to make certain conclusions and proposals.

A study of the theoretical and legal aspects of electronic justice was conducted. It was determined that the development of e-judiciary in Ukraine was facilitated by the rapid development of the information society, which opened qualitatively new opportunities for the administration of justice.

The need to distinguish the concepts of «electronic justice» and «electronic proceedings» was justified. Both concepts belong to the methods of resolving disputes using information technologies, but they have distinctive features that underlie the results of these methods.

The changes that have taken place in the form of the document since the 20th century have been traced. It was conducted based on the definitions of the studied concept, which were recorded in various legal acts, including those that have already lost their validity. It was proven that the paper form, which was leading for a long

time, began to be outdated under the influence of the use of information technologies. New IT technologies led to the emergence of another form of document - e-form.

In the thesis, it was investigated the compliance of Ukrainian legislation about electronic justice with the basic international norms. The guiding principles of cyber justice implemented by Ukraine are impartiality, independence, legal certainty, accessibility, and ensuring guarantees and procedural rights of citizens and their associations.

The analysis of the Regulation on the procedure of functioning the separate subsystems (modules) of the Unified Judicial Information and Telecommunication System and the practice of applying its norms allowed to determine the advantages of its implementation. The advantages include convenience and accessibility, speed and efficiency, resource-saving. It was outlined the need of the development of measures to overcome certain problematic aspects including: the unpreparedness of society and the judicial system; lack of technical capabilities; low education level in matters of using the e-justice advantages.

Using the court statistics data, an analytical study about the real situation of the use of information technologies in the judiciary was carried out.

Withing analyzing the practice of e-justice implementation, we can note its significant advantages for the judicial system and citizens. However, a number of issues remain active, including the risk of losing important information as a result of external intervention in the system; the need to raise the level of computer literacy to the level of a qualified user among judges and court employees; further improvement of the software; regular updating of the technical support of the courts and the transition to the electronic justice system fully, and not in a fragmented manner (using only the video conferences or technical means of recording the judicial process).

The growth prospects of the e-form of judicial proceedings are seen through the creation of a temporary intermediate link (with the involvement of the Center of the Provision of Administrative Services). The aim of this is to increase citizens'awareness of digital court services and to create an atmosphere of positive attitude in society.

The thesis studies specific features of the implementation the certain aspects of e-justice in the USA, European countries and Eastern countries.

The attention was given to outlining the main principles that can be applied in traditional and electronic justice at the same time. They include the following principles: independence of the court, ensuring the right to defense, fair trial, transparency and publicity, access to justice, and mutual respect of all participants in the trial.

Among the key issues that needed to be resolved since the beginning of the full-scale aggression of the Russian Federation was the creation of the proper conditions for each person's accessibility to justice. The accessibility to justice is an indicator of no obstacles to the realization of the right to fair judicial protection.

General features of accessibility to justice were outlined. In the thesis, it was proved that in a democratic society, the obligation to ensure the principle of accessibility to justice depends not only on the authorities but also on every member of civil society. Every citizen is obliged to control the actions of the subjects of the authorities.

The specific features of the «Cassandra» subsystem were investigated. The «Cassandra» subsystem was researched within the framework of a unified informational database about convicts and prisoners aiming the registration of repeated crimes, and the generalization the statistical data on the number of people who re-enter the system of serving sentences.

It was defined that the implementation of artificial intelligence into the judicial system determines the development of a «quality training base» which will eliminate the bribery elements. This process also requires a clear description of decision-making algorithms for artificial intelligence to avoid the «black box» effect.

Key words: e-justice, electronic document flow in court, Unified judicial information and telecommunication system, artificial intelligence in court.

Підписано до друку 02.10.2023 р.
Формат 60x90/16. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк на дублікаторі.
Умов. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 1,0.
Зам. № А003-23. Тираж 100 прим.

Видавець та виготовлювач
Західноукраїнський національний університет
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль 46009

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 7284 від 18.03.2021 р.*

Видавничо-поліграфічний центр «Університетська думка»
вул. Бережанська, 2, м. Тернопіль 46009
тел. (0352) 51-75-72
E-mail: edition@wunu.edu.ua